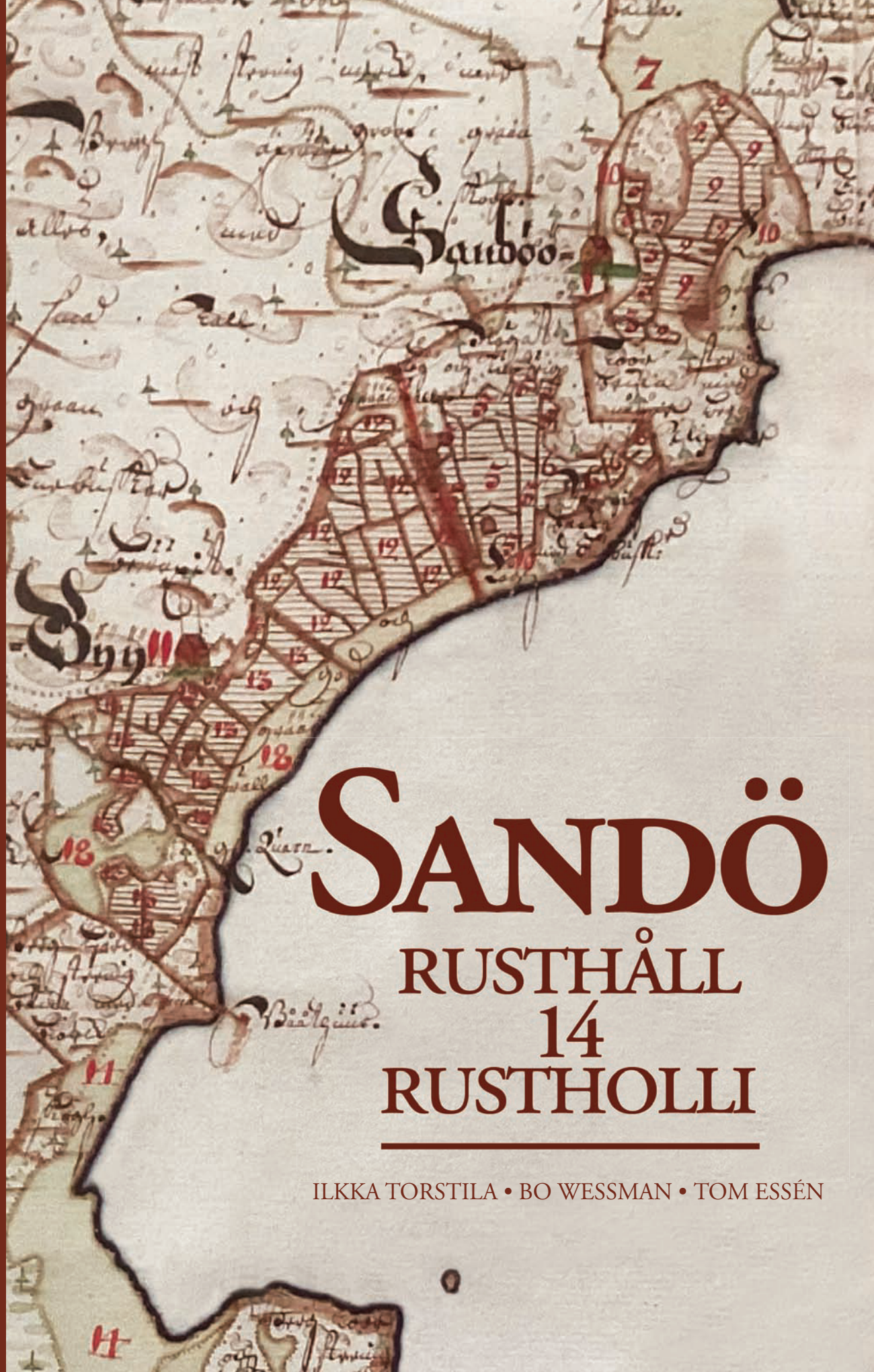

SANDÖ

RUSTHÅLL
14
RUSTHOLLI

ILKKA TORSTILA • BO WESSMAN • TOM ESSÉN

ILKKA TORSTILA • BO WESSMAN • TOM ESSÉN

SANDÖ
RUSTHÅLL 14 RUSTHOLLI

INLEDNING

Sandö, som vår bok handlar om, är en av de många öar i Östersjön som har samma namn. Idag är Sandö en halvö på grund av landhöjningen.

Den ligger där Pemarfjärden/Pemarn och norra Halikkoviken möts. Kommungränsen mellan Kimitoön och Sagu går också direkt norr och öster om Sandö. Fram till 1969 tillhörde ön Karuna kommun. Av praktiska skäl flyttades gränsen och den månghundraåriga tillhörigheten med Sagu upphörde. När man betraktar kartan över sydligaste Finland är det lätt att se att Sandö är en lämplig landstigningsplats för dem som kommer söderifrån. Pemarn och dess omgivning är ett av de tidigast bebodda områdena i södra Finland. Sandös läge är en av de faktorer som gjorde att ön beboddes tidigt. Dessutom, har det varit bekvämare att förflytta sig längs vattenlederna än på land. Läget nära Finlands dåtida viktigaste stad, Åbo, har varit en stor fördel för Sandös ägare och boare. Storleken på jordbruket på ön, de gynnsamma odlingsområdena, den egna skogen och framför allt de rikliga omgivande fiskevattnena har skapat nästan idealiska förhållanden för dem som bodde på ön. Under svåra tider har självförsörjning varit den bästa garantin för överlevnad.

Som ovan konstaterats ligger Sandö på gränsen mellan två socknar. Geografiskt är det en del av Kimito, men administrativt var det en del av Sagu socken under största delen av den beskrivna perioden. Sandö har alltid varit en odelad helhet.

Fram till början av 1900-talet hade Sandö alla förutsättningar för en självförsörjande tillvaro och det är först den slutliga övergången till den industriella och postindustriella eran, som har ändrat de traditionella förutsättningarna för självhushållning.

Utan en beskrivning av dessa bakomliggande faktorer går det inte att brätta om denna slutna gemenskap. Av denna anledning användes i boken ett traditionellt kronologiskt grepp och välbekanta bakgrundsfaktorer.

Alla personbeskrivningar har på ett eller annat sätt någonting gemensamt med Sandö. Ofta är det ägaren, men ibland också barnet till någon som till exempel arbetat på Sandö. Ibland är det en berättelse om en kung eller en kejsare vars handlingar har haft en omedelbar inverkan på livet på Sandö. Ibland är det en helt utomstående som av någon anledning har gått till Sandös historia som en betydelsefull person.

Även om detta samhälle, som har överlevt i århundraden, inte längre skapar försörjningsmöjligheter på samma sätt som tidigare, har det behållit sin särprägel. Det blir tydligt när man får se interiören i det gamla rusthållet, som nu stått oförändrat i mer än ett sekel, eller när man promenerar genom parken som omger herrgården. Bara denna upplevelse sätter fantasin i rörelse.

Vad döljer dessa väggar och denna miljö? Varför verkar en period på femhundra år i denna miljö så kort?

JOHDANTO

Sandö, josta kirjamme kertoo, on yksi monista samannimisistä Itämeren saarista. Nykyisin Sandö on pikemminkin niemimaa maan kohoamisesta johdettua. Se sijaitsee Paimionselän/Peimarin ja Halikonlahden pohjoisen haaran yhtymäkohdassa, missä Kemiönsaaren ja Sauvon välinen raja kulkee. Vuoteen 1969 saakka saari kuului Karunan kuntaan. Käytännön syistä rajaa tuolloin siirrettiin ja vuosisatainen yhteys Sauvon pitäjään päättyi.

Kun tarkastelee eteläisimmän Suomen karttaa, voi helposti havaita, kuinka Paimionselkä ympäristöineen on suorastaan tarjotunut rantautumispaikkana etelästä saapuville. Sijainti on yksi niistä tekijöistä, miksi Sandöseen alun perin asetuttiin. Sitäpaitsi vuosisatojen ajan liikkuminen on ollut maaliikennettä kätevämpää. Sijainti lähellä maamme tuolloin tärkeintä kaupunkia, Turkuja, on aikanaan ollut merkittävä etu Sandön tilan omistajille ja asukkaille. Saarella sijainneen tilan sopiva koko, hyvät viljelyalat, oma metsä ja ennen kaikkea runsaat ympäröivät kalavedet ovat luoneet lähes ihanteelliset olosuhteet saarella eläneille. Vaikeina aikoina omavaraisuus on ollut paras takuu selviämislle.

Kuten edellä todetaan, Sandö sijaitsee kahden pitäjän rajalla. Se on maantieteellisesti selvästi Kemiöön kuuluva, mutta lähes koko seuranta-ajan hallinnollisesti Sauvoon kuulunut saari, jota ei ole voitu jakaa.

Sandöllä on 1900-luvun alkuun saakka ollut kaikki edellytykset omavaraiseen toimeentuloon ja vasta lopullinen siirtyminen teolliseen ja jälkiteolliseen aikaan on vienyt perinteiset toimeentulon edellytykset.

Ilman näiden taustalla olevien tekijöiden kuvaamista ei ole mahdollista ymmärtää tämän omassa rauhassa eläneen yhteisön olosuhteita. Tästä syystä kirja etenee perinteisellä kronologialla ja toistaa myös tutuksi tulleita taustatekijöitä. Vasta kun vallitsevan tilanteen kuvaus on oleellisilta osiltaan riittävä, voi helposti kuvitella miten tässä yhteisössä on pärjätty.

Kaikki henkilökuvaukset liittyvät jollain tavalla Sandöseen. Usein kyseessä on omistaja, mutta joskus myös esimerkiksi Sandössä työskennelleen henkilön lapsi. Joskus kerrotaan hallitsijasta, jonka tekemisillä on ollut lähes välitön vaikutus Sandön elämään, joskus taas täysin ulkopuolisesta, joka jostain syystä on jäänyt Sandön historiaan merkittävänä tyyppinä.

Vaikka tämä omassa rauhassaan vuosisatoja selvinnyt yhteisö ei enää perinteisillä tavoilla luo toimeentulomahdollisuuksia, niin on se säilyttänyt omaleimaisuutensa. Se tulee ilmi, kun pääsee tutustumaan vanhan rusthollin nyt jo yli vuosisadan muuttumattomina säilyneisiin sisätiloihin, tai kun kulkee kartanoa ympäröivässä puistossa. Pelkästään tämä kokemus saa mielikuvituksen liikkeelle.

Mitä kaikkea nämä seinät ja tämä ympäristö kätkevätkään sisäänsä? Miksi viiden sadan vuoden ajanjakso tässä miljöössä vaikuttaa niin lyhyeltä?

Boken omfattar fyra delar, varav den första täcker perioden från forntiden till början av 1700-talet. Den andra delen börjar med att Sandö blir rusthåll och fortsätter till början av autonomin. Tredje delen omfattar autonomin och fjärde delen självständighetstiden och det nuvarande Sandö ända till de senaste åren.

Boken är baserad på fakta, men genom sina personbeskrivningar strävar den till att vara intressant snarare än dokumentär. Bakgrundsinformation har sökts på nätet och i skriftliga källor liksom källuppgifter till bilderna. Projektet har fått stöd från följande finansiärer: Svenska kulturfonden, Eugène, Elisabeth och Birgit Nygréns stiftelse och Kimitoöns kommun. Målet har varit att ge ut boken så att den sammanfaller med Kimitos 700-årsjubileum.

Vi vill tacka dem som läst och kommenterat manuskriptet. Vid tolkningen av gamla handskrifter har vi fått värdefull hjälp av Marita Raatikainen från Helsingfors Släktforskare r.f.

FÖRFATTARNA

Kirja jakautuu neljään osaan, joista ensimmäinen käsittää ajan muinaishistoriasta 1700-luvun alkuun. Toinen osa alkaa ajasta, jolloin Sandöstä tulee rustholli ja jatkuu autonomian ajan alkuun. Kolmas osa käsittelee autonomian aikaa ja neljäs osa itsenäisyyden aikaa viime vuosiin saakka.

Kirja perustuu tosiasioihin, mutta pyrkii henkilökuviansa kautta olemaan pikemminkin kiinnostusta herättävä kuin dokumentaarinen. Taustatietoa on haettu verkosta ja kirjallisista lähteistä, joista keskeisimmät on lueteltu kirjan lopussa, kuten myös kuvien lähdetiedot.

Hankkeemme on saanut tukea seuraavilta rahoittajilta: Svenska kulturfonden, Eugène, Elisabeth och Birgit Nygréns stiftelse ja Kemiönsaaren kunta. Kirjan ilmestyminen on haluttu ajoittaa Kemiön 700-vuotisjuhlavuoteen.

Haluamme kiittää kirjamme luonnoksen lukijoita arvokkaista kommentteista. Vanhojen käsialojen tulkinnassa olemme saaneet arvokasta apua Marita Raatikaiselta, Helsingfors Släktforskare r.f.

TEKIJÄT

© 2025 Ilkka Torstila, Bo Wessman, Tom Essén

Layout/ulkoasu:

Keijo Halttunen

Utgivare/Kustantaja:

BoD · Books on Demand,

Mannerheimintie 12 B, 00100 Helsinki, bod@bod.fi

Tryckeri/Kirjapaino:

Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273, 22763 Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-9839-3

Pärmbild/Kansikuva: Johan Wetterwijk, 1691

ILKKA TORSTILA • BO WESSMAN • TOM ESSÉN

SANDÖ

RUSTHÅLL 14 RUSTHOLLI

RUSTHÅLL:

EN GÅRD SOM FÖRSÅG DET SVENSKA RIKETS ARMÉ
MED EN RYTTARE OCH EN HÄST

RUSTHOLLI:

MAATILA, JOKA VARUSTI RUOTSIN VALTAKUNNAN
ARMEIJALLE RATSUMIEHEN JA HEVOSEN

INNEHÅLL

I FRÅN TIDERNAS BEGYNNELSE TILL STORMAKTSTIDEN 10–71

På vikingarnas färdvägar • Sandö befolkas • Medeltida väpnare •
Vasaättens kungar • Maktätten Horn • Stormaktstiden och dess slut

II FRÅN SKATTEHEMMAN TILL BONDEELIT 72–141

Ständernas tid • Rusthållen och deras dragoner • Upplysningstiden •
Åbo Akademi • Gustavianska tiden • Finska kriget

III SJÖFART OCH SKEPPSBYGGNAD 142–189

En del av Ryska imperiet • Sjöfarten blir friare • Alla utrustar fartyg •
Kejsarna och Finland • Inställningarna förändras

IV ETT FRITT LAND 190–269

Optimismen vaknar • Dyra fädernesland •
Ingen återvändo till det förgångna • Sandö idag

EPILOG 270–275

BILAGOR 276–287

Karaktärsbyggnaden • Kimitoöns musikfestspel • Tabeller •
Biskop Stiernkors brev • Källor och litteratur

SISÄLLYS

10–71 I AIKOJEN ALUSTA SUURVALTA-AIKAAN

Viikinkien reitillä • Sandö asutetaan • Keskiaikaiset asemiehet •
Vaasa-kuninkaat • Hornien mahtisuku • Suurvalta-aika ja sen loppu

72–141 II VEROTILASTA TALONPOIKAISELIITTIIN

Säätyjen aika • Ratsutilat ja rakuunat • Valistuksen aika •
Turun Akatemia • Kustavilainen aika • Suomen sota

142–189 III MERENKULKUA JA LAIVANRAKENNUSTA

Osaksi keisarikuntaa • Merenkulku vapautuu • Kaikki varustavat
aluksia • Keisarit ja Suomi • Käsitykset muuttuvat

190–269 IV VAPAAKSI MAAKSI

Suomi herää • Kallis Isänmaa •
Ei paluuta entiseen • Sandö tänään

270–275 EPILOGI

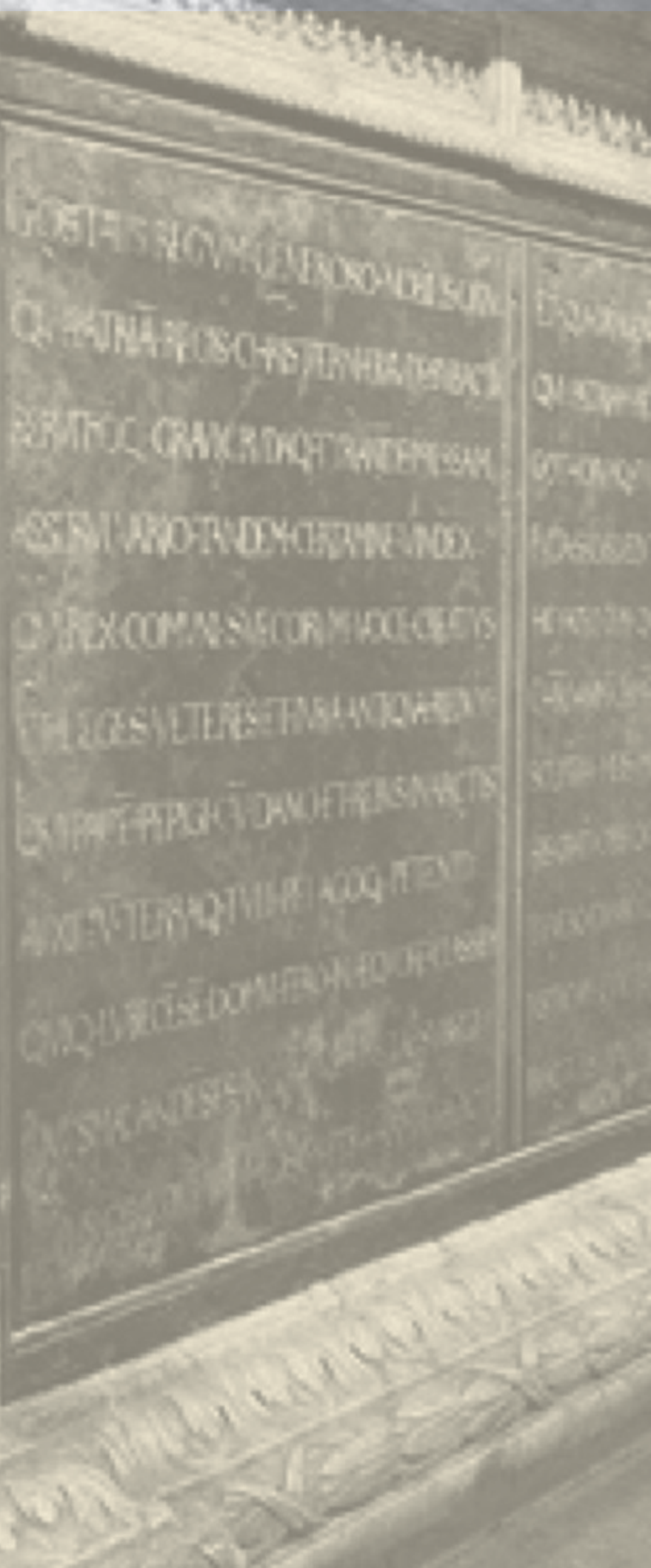
276–287 LIITTEET

Päärakennus • Kemiönsaaren musiikkijuhlat • Taulukot •
Piispa Särkilahden kirje • Lähde- ja kirjallisuusluettelot

I

FRÅN
TIDERNAS
BEGYNNELSE
TILL
STORMAKTS-
TIDEN

I

AIKOJEN ALUSTA SUURVALTA- AIKAAN

FÖRE SVENSKARNA

Sandö är en av många öar med samma namn i Åbolands skärgård. Jordmånen i området tog form omkring 8000 f.Kr. från sammanpressad sand och grus när inlandsisen drog sig tillbaka. Den är en del av det sammanhängande tredje Salpausselkä område, som sträcker sig längs Kimito.

Namnet Sandö berättar om öns jordmån och möjligen också om dess användning redan på medeltiden, då Sandö första gången nämns i lagman Hartwig Jappsons testamente 17.12.1486. Det finns också namn med finskt ursprung i den lokala nomenklaturen för området, men namnet Sandö tyder på att den svenskspråkiga befolkningen redan hade bosatt sig på Kimitoön och i Sagu.

Den historiska tid som kallas vikingatiden anses ha börjat år 793 då västliga vikingar anföll och härjade Lindisfarne Abbey på Englands östkust. Vikingatidens slutpunkt uppfattas vara slaget vid Stamford Bridge i England där vikingakungen Harald Hårdråde dog år 1066. Under denna tid utförde nordiska sjöfarare krigs- och plundringståg och handelsfärder i västlig riktning längs Nordsjöns kuster till Frankrike, England och Irland.

I östlig riktning utsträckte sig färderna från Sverige längs den Åboländska och Nyländska kusten i Finland ända till Ryssland och därifrån längs floderna ända till Konstantinopel. Enligt vissa källor började färderna österut hundra år tidigare.

En av de äldsta skriftliga källorna om skärgården i sydvästra Finland är kung Waldemars jordebok "Liber census daniae" från 1200-talet. Den beskriver rutten längs Sveriges östkust över Ålands hav till Mariehamn och vidare via Föglö, Kökar och Aspö till Hangö. Därifrån var det möjligt att österut korsa Finska viken antingen direkt eller via Porkala till Reval dvs. nuvarande Tallinn. Boken ger en översikt över rutten genom den yttre skärgården och listar rast- och hamnplatser som var i bruk under tidig medeltid. Under dagen seglades i lä av en vidsträckt skärgård och nätterna tillbringades i skyddade hamnar. När havet var grovt och vädret var dåligt kunde tiden i hamn sträcka sig till flera dagar.

Vilket är då sambandet mellan vikingarnas färder österut och trakten kring Sandö? Man har gjort mycket få forntida fynd i området. Det finns dock rester av vallar, rösen och senare tiders varningsbåkar. Längs södra Fin-

Vikingarnas landstigning i England/
Viikinkien maihinnoisu Englannissa

ENNEN RUOTSALAISIA

Kemiön Sandö on yksi Turunmaan saariston monista saman nimisistä saarista. Alueen maaperä muodostui kasaantuneesta hiekasta ja sorasta mannerjäätikön vetäytyessä noin 8000 eKr. Se on osa Kemiön kautta jatkuvaa kolmatta Salpausselän harjualetta.

Nimi kertoo saaren maaperästä ja mahdollisesti myös sen hyötykäytöstä jo keskiajalla, jolloin Sauvon Sandö ensimmäisen kerran mainitaan laamanni Hartwig Jappsonin testamentissa 17.12.1486. Seudun paikkakuntanimistössä esiintyy myös suomalaista alkuperää olevia nimiä, mutta Sandö-nimestä voi päätellä, että ruotsinkielinen väki oli jo varhain asettunut ainakin Kemiönsaarelle ja Sauvoon.

Viikinkiaikana tunnetun historiallisen ajanjakson uskotaan alkaneen vuonna 793, kun länsimaiset viikingit hyökkäsivät ja tuhosivat Lindisfarnen luostarin Englannin itärannikolla. Sen katsotaan päättyneen Englannissa käytyyn Stamford Bridgen taisteluun, jossa viikinkikuningas Harald Hådråde kuoli vuonna 1066. Tänä aikana pohjoismaalaiset merenkävijät tekivät sota- ja ryöstöretkiä ja kauppamatkoja länsisuunnassa pitkin Pohjanmeren rannikkoa Ranskaan, Englantiin ja Irlantiin. Ruotsista itään matkat suuntautuivat Turunmaan ja Uudenmaan rannikkoa pitkin Venäjälle ja sieltä jokia pitkin Konstantinopoliin saakka. Joidenkin lähteiden mukaan itään suuntautuvat matkat alkoivat jo sata vuotta aikaisemmin.

Yksi vanhimmista Lounais-Suomen saaristoa käsittelevistä kirjallisista lähteistä on kuningas Waldemarin 1200-luvulta peräisin oleva maavero-
kirja “Liber census daniae.” Siinä kuvataan reittiä Ruotsin itärannikolta Ahvenanmeren yli Maarianhaminaan ja edelleen Föglön, Kökarin ja Aspön kautta Hankoon. Sieltä oli mahdollista ylittää Suomenlahti joko suoraan tai Porkkalan kautta itään Rääveliin, nykyiseen Tallinnaan. Kirjoitus kuvaa ulkosaariston läpi kulkevaa reittiä ja luettelee varhaiskeskiajalla käytössä olleita levähdys- ja satamapaikkoja. Päivisin purjehdittiin saaristossa ja yöt vietettiin suojaisissa satamissa. Kun merenkäynti oli kova ja sää huono, satamassa vietetty aika saattoi venyä useisiin päiviin.

Mikä on yhteys näiden itään suunnanneiden matkaajien ja Sandötä ympäröivien alueiden välillä? Asuiko rannikkoalueilla myös pohjoisesta saapunutta väkeä? Alueelta on löytynyt vain niukasti muinaista materiaalia.

Vikingakungen Harald Hådråde/

Viikinkikuningas Harald Hådråde

Wikimedia Commons

lands kustområden fanns eventuellt fornborgar till skydd.

Men många klara bevis att vikingar rört sig i dessa trakter finns. Ett av de viktigaste bevisen ger botaniken. Strandbräsman (*Cardamine parviflora*) har visat sig vara en indikator över vikingarnas färdvägar. Den växer på några ställen kring Pemaråns mynning, bland annat på Sandö. Växten har troligen följt med som frön i barlast på vikingaskepp och rotat sig i jorden längs vikingarnas färdvägar.

Man kan anta att människorna längs Finlands kust idkade handel med t.ex. Birka i Sverige och de svenska sjöfararna använde sannolikt Sandö-trakten som viloplats vid sina färder österut till Kyrksundet i Kimito där de haft en hamnplats.

Det har också spekulerats utgående från rykten, att det på Sandö finns en vikingatida grav. Eventuellt rör det sig om stenröset på Sandös högsta punkt, Midsommarberget. Under vikingatiden var havsnivån cirka 6–7 meter högre än idag.

I sin magistersavhandling (1753) berättar Kristian Cavander om Sandö Ryssviken, som genom århundradena har varit en av de få skyddade naturhamnarna för sjöfarare. Ursprunget till vikens namn har ifrågasatts, eftersom det är osannolikt att det syftar på vare sig ryssar eller fiskeredskap (ryssja). Ett ganska naturligt rotord är förmodligen rusit eller russi, vilket skulle syfta på vikingarna från Roslagen Sverige. Namnet viking användes inte om dessa skandinaver som färdades längs den östra vägen förrän på 1800-talet i historieskrivningen. Det är allmänt accepterat att namnet "Ryssland" också härstammar från rotordet ovan.

Cavander berättar också om vårdkasar i Sagu som varnade för annalkande fiender. I S:t Olofssagan kallades södra Finlands kust för Bålagårdssi-

Vårdkas/
Merkkitulo

Marietta Garmann

Jäänteitä penkereistä, muinaistulista ja varoitusmajakoista kuitenkin löytyy. Etelä-Suomen rannikolla lieenee ollut myös alkeellisia linnoituksia. Se, asuttivatko Sandötä myöhemmät ruotsalaiset vai asutettiin se jo viikinkiaikana, jää vaille näyttöä. On kuitenkin olemassa näyttöä siitä, että viikingit liikkuvat näillä alueilla. Yksi tärkeimmistä todisteista on kasvitieteellinen. Rantalitukan (*Cardamine parviflora*) on osoitettu olevan viikinkien reittien indikaattori. Se kasvaa paitsi Paimionjoen suulla, myös Sandössä. Kasvi on todennäköisesti kulkeutunut siemeninä painolastissa viikinkien aluksissa ja juurtunut maaperään viikinkien reiteillä.

Oletettavasti jo rautakaudella asui väkeä mantereen puoleisilla pohjoisilla tiloilla. He kävivät varmasti kauppaa esimerkiksi Ruotsin Birkaan, ja merenkulkijat taas käyttivät Sandön aluetta levähdyspaikkana matkoillaan itään Kemiön Kirkkosalmeen, jossa heillä oli satama.

Kerrotaan myös, että Sandössä on viikinkiaikainen hauta. Sen pitäisi sijaita Sandön korkeimmalla kohdalla Midsommarbergetillä. Viikinkien aikaan merenpinta oli noin 6–7 metriä nykyistä korkeammalla.

Kristian Cavander kertoo väitöskirjassaan (1753) Sandön Ryssvikenistä, joka on vuosisatojen ajan ollut yksi merenkulkijoiden käyttämistä suojaista luonnonsatamista. Lahden nimen alkuperää on ihmetelty, koska se todennäköisesti ei viittaa venäläisiin tai kalastukseen (rysä). Melko luonnollinen kantasana lieenee rusit tai russi, joka viittaisi juuri Roslagenista Ruotsista tuleviin viikinkeihin. Viikinki nimitystä näistä itäistä reittiä pitkin matkaavista skandinaaveista käytettiin vasta 1800-luvun historiankirjoituksissa. Yleisesti on hyväksytty ajatus, että Venäjän nimi ”Ryssland” juontuu myös edellä olevasta kantasanasta.

Cavander kertoo myös Sauvossa olevista merkkitulista (vårdkas), jotka varoittivat lähestyvistä vihollisista. Pyhän Olofin sagassa Etelä-Suomen rannikkoa kutsutaan Bålagårdssidaniksi. Nimi viittaa tapaan sytyttää merkkitulua korkeille kallioille ja varoittaa siten asukkaita vihollisen

Strandbrämsans utbredning vid Pemarfjärden/
Rantalitukan levinneisyys Peimarin alueella

© Sandö gård 2015

dan. Namnet syftar tydligen på seden att tända signaleldar på höga klippor och därigenom varna invånarna för fiendens attacker. Informationen om den överhängande faran spreds snabbt då vårdkasarna brann. De närmaste eldarna norr om Sandö var belägna på grannön Hintsholm och Handby i Sagu. Signaleldsystemet var i bruk fram till slutet av det svenska styret. Bönderna var tvungna att hålla vakt i oroliga tider. Systemet som övervakades av länsmannen omfattade endast bönder som var permanent bosatta i området. Forneldarnas natt, som sedan 1992 har firats i Åbolands skärgård den sista helgen i augusti, har sitt ursprung i dessa historiska vårdkasar.

Åbo Slott/Turun linna
Raseborgs slottsruiner/Raaseporin rauniolinna

Kungsvägen som går genom skärgården till Åbo och genom södra Finland till Viborg, byggdes på medeltiden som en ridled mellan slotten i Åbo och Viborg/
Saariston kautta Turkuun ja Etelä-Suomen läpi Viipuriin johtava Kuninkaantie rakennettiin keskiajalla Turun ja Viipurin linnojen väliseksi ratsupoluksi

ILKKA TORSTILA • BO WESSMAN • TOM ESSÉN

SANDÖ

RUSTHÅLL 14 RUSTHOLLI

”Därefter tillbiöd Leutnanten mig at ro up till Herrgården det jag gjorde – marcherade jag directe in och fick i sigte en 18 års flicka öfvernaturligt vacker och äfven lika mycket anständig och Beskederlig. Jag började genast at resonera med henne och frågade om hennes härkomst, då hon svarade at hennes far varit Handelsman i Åbo, och at nu hennes föräldrar med sig flyttat hit undan Ryssens grufvliga tyranni den.”

Fältväbel Carl Fredrik Karléns dagbok. 1809

”Seuraavaksi Luutnantti käski minun soutaa Kartanolle minkä teinkin – marssin saman tien sisään ja kohtasin kahdeksantoistavuotiaan tytön, joka oli yliluonnollisen kaunis ja yhtä siveä ja vaatimaton. Aloin heti resoneerata hänen kanssaan ja kysyin hänen alkuperästään, ja hän vastasi, että hänen isänsä oli ollut Kauppias Turussa ja että nyt hän ja hänen vanhempansa olivat muuttaneet tänne paetakseen Ryssän julmaa tyranniaa.”

Väapeli Carl Fredrik Karlénin päiväkirja. 1809

ISBN 9789528098393

